

พระราชา

The King

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์*

Manee-pin Phromsuthirak

บทคัดย่อ

พระราชา ตามคัมภีร์ธรรมศาสตร์และวรรณคดีโบราณของอินเดีย คือ ผู้ดูแลปกป้องคุ้มครองแผ่นดินและราษฎรด้วยราชธรรม พระราชาเป็นสื่อกลางระหว่างอำนาจของธรรมชาติกับสังคม ทำให้เกิดฝนตกตามฤดูกาลเพื่อการกินดีอยู่ดีของราษฎร พระราชาที่ทรงธรรมจะได้รับยกย่องให้เป็นเทพ โดยเฉพาะเป็นโลกบาลทั้งแปด ตามคติทางพุทธศาสนา พระราชาที่ประกอบคุณความดีเมื่ออยู่บนโลกมนุษย์จะได้เป็นพระจักรพรรดิราช เมื่อตายจะได้ไปเกิดเป็นพระอินทร์ครองสวรรค์ คอยช่วยเหลือคนดีและลงโทษคนชั่ว ไทยนับถือว่าพระราชาคือพระโพธิสัตว์ ผู้ที่ประชาชนพร้อมใจกันตั้งให้เป็นพระราชา เพื่อดูแลให้ราษฎรอยู่ด้วยกันด้วยสันติสุข

คำสำคัญ : พระราชา ผู้คุ้มครอง โลกบาล สื่อกลางระหว่างอำนาจของธรรมชาติกับสังคม

* รองศาสตราจารย์ ดร. อาจารย์พิเศษภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, อดีตคณบดีคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Abstract

The King, according to ancient Indian Dharmasastra, texts on customs and traditions and literary works, is the guardian or protector of the earth and his subjects in accordance with the dharma. The King is an intermediary between the powers of nature and society, he is thus the source of rainfall and the well being of the people. The King who observes dharma is regarded as being born from portions of gods, especially the eight world guardian gods. According to the Buddhist texts, the King who performs good deeds will become an emperor, cakravartin when lives on earth. When he dies he will be born as the god Indra, governing heaven, rescuing good people and punishing those guilty of heinous crime. Thai regard the King as Bodhisattva who is consecrated by the common consent of the people to guard and lead them into peaceful livelihood.

Keywords : king, protector, guardian god, intermediary between the power of nature and society

พระราชาคือใคร ตามคัมภีร์ธรรมศาสตร์ และวรรณคดีสำคัญของอินเดียโบราณ พระราชา คือ ผู้มีหน้าที่คุ้มครองประเทศและราษฎร พระราชาเป็นสื่อกลางระหว่างอำนาจของธรรมชาติและสังคม พระราชาเป็นผู้ทรงธรรม พระราชาเป็นเทพ

ราชาคือผู้ปกครองและคุ้มครอง จึงมีคำเรียกราชาว่า “กูปาล” แปลว่า ผู้คุ้มครองโลก และคำว่า “นฤपाल” แปลว่าผู้คุ้มครองประชาชน คัมภีร์นิติศาสตร์ของอินเดียกล่าวว่า พระราชาคือผู้คุ้มครองประชาชน ผู้ลงโทษคนเลว กาลิทาส รัตนกวีของอินเดียกล่าวไว้ในบทละครเรื่องศกุนตลาว่า “ราชาต้องตื่นตัวตลอดเวลาเพื่อประโยชน์ของประชาชน” คัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ คัมภีร์ด้านจรรยาบรรณที่มีชื่อเสียงที่สุดของอินเดียกล่าวว่า “ราชาถูกสร้างขึ้นเพื่อคุ้มครองคนในวรรณะต่าง ๆ และดูแลให้สังคมมีความสงบสุข”

มหากาพย์มหาภารตะที่มีเรื่องราวของสงครามระหว่างกษัตริย์ปาณฑพผู้ทรงธรรม และกษัตริย์ไกรภยอธรรม สอดแทรกคุณลักษณะและหน้าที่ของราชาไว้ในเกือบทุกบททุกบรรพ

ราชาคือผู้มีความเมตตากรุณาต่อสิ่งมีชีวิตทั้งปวง ผู้ปกป้องคุ้มครองประชาชน ช่วยให้พ้นจากอันตรายต่าง ๆ ขจัดบิดเป่าผู้ตกทุกข์ได้ยาก

สิ่งมีชีวิตทั้งหลายอาศัยอยู่บนโลกอย่างมีความสุข ถ้าพระราชาปกป้องคุ้มครองพวกเขาเหมือนพ่อแม่ปกป้องคุ้มครองลูก

ดังอวตารของธรรมะ พระราชาคุ้มครองคนทั้งสี่วรรณะ ดูแลให้ทำตามหน้าที่ของตน ด้วยเดชและศรีของพระองค์ พระองค์ได้คุ้มครองโลก

พระราชาที่ไม่ปกป้องคุ้มครองประชาชน จะเปรียบดังห้องนาที่แห้งแล้ง ดังเมฆไร้ฝน ถ้าพระราชาไม่ทำหน้าที่ผู้ปกป้องคุ้มครอง จะเกิดความวิบัติทั่วหัวล้า ทรัพย์สินจะไม่ปลอดภัย จะมีแต่อกรรมทั่วไป ทุกสิ่งทุกอย่างจะถูกทำลาย พระเวทและศีลธรรมจะสูญสิ้น และสังคมจะล่มสลาย

พระราชาเป็นสื่อกลางระหว่างอำนาจของธรรมชาติกับของสังคม หมายความว่า พระราชาต้องรับผิดชอบเรื่องฝน มหากาพย์มหาภารตะกล่าวว่า “เมื่อพระอินทร์

ผู้เป็นเทพแห่งฝนเห็นว่า พระราชาองค์ใดปกครองอาณาจักรด้วยธรรมะ พระองค์จะประทานฝนลงมาในเวลาและสถานที่ที่เหมาะสม จึงทำให้สิ่งมีชีวิตทั้งหลายได้รับการปกป้องคุ้มครอง” และ “พระราชาควรตระหนักว่าหน้าที่ที่สำคัญที่สุดคือดูแลแผ่นดินให้อุดมสมบูรณ์ ให้เพาะปลูกได้เต็มที่ เวลาเกิดภัยแล้ง ประชาชนจะไปขอให้พระราชาช่วยหาน้ำให้ ถ้าอาณาจักรใดมีพระราชาไม่ดี ชาวนามักทำให้ตนเองบาดเจ็บเวลาไถนา” ในพระเวทมีมนต์รบทหนึ่งทีกล่าวว่า “ขอให้พระราชาองค์นี้เป็นที่รักของโค กระบือ” มหาเทพวิษณุวาทณะกล่าวว่า

เมื่อพระรามครองราชย์ ต้นไม้มีดอกออกผลตลอดเวลา ฝนตกเมื่อต้องการให้ตก ลมพัดเย็นสบาย ประชากรราษฎรจึงมีแต่ความสุข

พระราชาเป็นผู้ทรงธรรม พระองค์ต้องปกครองโดยธรรม และต้องสนับสนุนให้ประชาชนอยู่ในธรรมด้วย พระราชาที่ปกครองด้วยธรรมเป็นเทวราชาในอาณาจักรของพระราชาผู้ทรงธรรม จะไม่มีขโมย ไม่มีคนโลภ ไม่มีคนเมา ไม่มีคนที่ไม่ประกอบพิธีกรรม ไม่มีคนโกงเขลา และไม่มีคนประพฤติผิดในกาม

การเป็นผู้ทรงธรรมของพระราชา ทำให้พระองค์ได้รับการยกย่องให้เป็นเทพเป็นเทวราชา มหาเทพวิษณุวาทณะกล่าวว่า พระราชาคือพระอินทร์ คือพระศุภรผู้ดูแลศีลธรรม คือพระพรหมผู้สร้าง คือพระพหูสบัติผู้เป็นบุโรหิตของเทวดา

คัมภีร์มนุสฺสมศาสตร์ยกย่องพระราชาว่าเป็นดัง โลกपालทั้งแปด ได้แก่ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระวายุหรือลม พระอัคนีหรือไฟ กุพระ พระวรุณ พระอินทร์ และพระยม

พระราชาเปรียบได้กับพระอาทิตย์ เพราะพระองค์มี “ประตาบ” และ “เดช” คืออำนาจในการประหารศัตรู เหมือนพระอาทิตย์ขับไล่ความมืด และด้วยอำนาจทำให้พระองค์สามารถทำสิ่งที่ยิ่งใหญ่ทั้งปวงได้

พระราชาเปรียบได้กับพระจันทร์ เพราะพระจันทร์เป็นเทพแห่งพืชพรรณ เป็นเทพแห่งพืชและความอุดมสมบูรณ์และโชคลาภ

พระราชาเปรียบได้กับพระวายุหรือลม เพราะพระองค์เป็นเทพแห่งความรวดเร็ว และเป็นผู้ประทานความมั่งคั่ง ประทานม้า ทอง และลูกหลาน พระวายุยังเป็นเทพที่แข็งแกร่งที่สุดอีกด้วย

พระราชินีเปรียบได้กับพระอัคนีหรือไฟ เพราะพระองค์มีอำนาจในการเผา
สิ่งต่าง ๆ เหมือนความโกรธของพระราชินีเวลาลงโทษคนชั่ว หน้าที่ที่สำคัญของพระ
อัคนีคือเป็นสื่อกลางระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์ เป็นผู้นำเครื่องพลีของมนุษย์ไปยัง
เทพบนสวรรค์ และนำเทพลงมายังการประกอบบุญพิธี ทำให้เกิดการอยู่ดีมีสุข พระ
ราชินีเปรียบเหมือนสื่อกลางที่นำความอุดมสมบูรณ์มาสู่อาณาจักร และนำพรจาก
สวรรค์มาให้ประชาชนของพระองค์

พระราชินีเปรียบได้กับพระผู้เป็นเจ้าของความมั่งคั่ง แห่งสมบัติ ที่สำคัญ
คือทอง และยังเป็นเจ้าแห่งการผลิตอีกด้วย ได้รับยกย่องว่าเป็นพระราชินีแห่งพระราช
ินีทั้งปวง

พระราชินีเปรียบได้กับพระวรุณ เพราะพระองค์เป็นเทพแห่งการลงทัณฑ์
ด้วยดวงอาทิตย์ซึ่งเป็นดวงตาของพระองค์ พระองค์จะสอดส่องดูแลโลกมนุษย์ จะมี
จารชนคอยสืบดูความประพฤติของประชาชน พระองค์เป็นผู้รักษาสัจจะ และด้วยคำสั่ง
ของพระองค์ แม่น้ำจึงไหล ดวงจันทร์จึงส่องแสง

พระราชินีเปรียบได้กับพระอินทร์ เทพแห่งการเจริญเติบโต เป็นกำลังวังชา
แห่งฝนและความอุดมสมบูรณ์ เป็นเทพแห่งพลังกำลัง เทพแห่งสงคราม เป็นสหายของ
นักรบ ของพระราชินี เป็นผู้ปกป้องผู้อยู่ในอาณาจักรของพระองค์ และต่อสู้กับผู้ประพฤติ
ชั่วร้าย

พระราชินีเปรียบได้กับพระยมผู้เป็นเจ้าของผู้ล่วงลับ เป็นผู้ลงโทษคนชั่ว
พระราชินีต้องควบคุมดูแลประชาชนเหมือนพระยม เวลาตัดสินความ พระราชินี
เปรียบเสมือนพระยม

ในบางตอนของ *มโนธรรมศาสตร์* เทพต่าง ๆ ที่นำพระราชินีไปเปรียบมีแตกต่าง
ไปบ้าง เช่น ในความตอนหนึ่ง *มโนธรรมศาสตร์* กล่าวว่า

ขอให้พระราชินีประทานโภชนาผลให้ประชาชนเหมือนพระอินทร์
ประทานฝน

ขอให้พระองค์เก็บภาษีเหมือนพระอาทิตย์ดูหน้า

ขอให้พระองค์ไปทุกหนทุกแห่งโดยจารชนเหมือนพระวายุที่พัดไป

ทุกทิศ

ขอให้พระองค์ควบคุมดูแลประชาชนเหมือนพระยม

ขอให้พระองค์ลงโทษคนชั่วเหมือนพระวรุณใช้เชือกมัดคนชั่ว
ขอให้คนต้อนรับพระองค์ด้วยความยินดีอย่างยิ่งเหมือนต้อนรับ
พระจันทร์
ขอให้พระองค์ทรงเดชและมีพลังทำลายคนชั่วเหมือนพระอัคนี
ขอให้พระองค์คุ้มชูประชาชนเหมือนพระธรณี”

และบางครั้งคัมภีร์มนุธรรมศาสตร์ได้เปรียบพระราชากับพระพญัสปิติด้วย

การเปรียบพระราชากับเทพที่ทรงคุณด้านต่าง ๆ ก็เพื่อแสดงให้เห็น
คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระราชานั้นเอง

ไทยมีคตินับถือพระราชาเป็นเทพเช่นกัน ดังปรากฏในวรรณคดีเรื่องลิลิต
ยวนพ่าย สมัยอยุธยาตอนต้น กวีกล่าวยกย่องสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า พระองค์
เกิดจากเทพสิบเอ็ดองค์ ได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ คือพระเป็นเจ้าทั้งสาม
หรือตรีมูรติของศาสนาฮินดู กับโลกपालทั้งแปดของศาสนาพราหมณ์ ได้แก่ พระอินทร์
พระยม พระมารุต พระวรุณ พระอัคนี กุเวระหรือกุเพระ พระอาทิตย์และพระจันทร์

คติเรื่องไทยนับถือ พระราชาเป็นเสมือนโลกपालทั้งแปด ยังปรากฏร่องรอย
ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกตั้งแต่สมัยอยุธยา ในวันประกอบพระราชพิธี เมื่อพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระมุรธาภิเษกแล้วทรงแต่งตั้งองค์ใหม่ แล้วเสด็จขึ้นประทับบน
ตั้งไม้มะเดื่อ เป็นรูปแปดเหลี่ยม เรียกว่าพระแท่นอัฐทิศ ทรงผันพระองค์ไปทั้งแปดทิศ
เพื่อทรงรับน้ำพระมหาสังข์จากพราหมณ์ทั้งแปดทิศ

มีร่องรอยว่าไทยนับถือว่า พระราชาคือพระศิวะด้วย ในสมัยรัตนโกสินทร์
พราหมณ์ประจำราชสำนักเป็นพราหมณ์จากอินเดียได้ เป็นพวกไศวะ คือพวกนับถือ
พระศิวะเป็นเทพสูงสุด ได้นำคตินี้มาเผยแพร่ในราชสำนักไทย ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก
เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวลงจากพระที่นั่งอัฐทิศแล้ว เสด็จไปประทับบนพระที่นั่งภัทรบิฐ
พระมหाराชครูจะร้ายเวทสรวรเสริญไกรลาส เพื่อเชิญพระอิศวรหรือพระศิวะให้เสด็จ
จากเขาไกรลาสมาสถิตในองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แล้วจึงถวายพระสุพรรณบัฏ และ
เครื่องราชกกุธภัณฑ์

การที่พระราชาได้รับยกย่องให้เป็นเทวราชา ทำให้เกิดคตินี้ว่า พระราชาที่มีชื่อเสียง
ในสมัยโบราณของอินเดียเป็นโอรสของเทพหรือเป็นเทพอวตาร เช่น ยุधिษฐีระ

กษัตริย์ปาดนทพองค์โตในมหากาพย์มหากาเวระเป็นโอรสของเทพธรรมะกับนางกุนตี
อรชุน กษัตริย์ปาดนทพองค์กลาง พระเอกของมหากาพย์มหากาเวระ เป็นโอรสของ
พระอินทร์กับนางกุนตี และพระรามในมหากาพย์รามายณะเป็นพระวิษณุอวตาร

พระราชารู้ทรงธรรมถูกสร้างจากพระเดชของเทพเจ้าทั้งปวง พระราชาจึงมีเดช
มีพลัง มีอำนาจอันน่าอัศจรรย์เหนือสิ่งมีชีวิตทั้งปวง และด้วยเดชนี้ทำให้พระองค์สามารถ
ทำกิจที่ยิ่งใหญ่ได้ มหากาพย์มหากาเวระกล่าวว่า “ดินแดนใดไม่มีพระราชา ดินแดน
นั้นไม่มีฝน ไม่มีพืชพรรณ ไม่มีคามั่งคั่ง ไม่มีภรรยา ไม่มีการประกอบบุญพิธีและ
ไม่มีมหรสพ” มหากาพย์รามายณะกล่าวว่า “ถ้าไม่มีพระราชาผู้แยกความชั่วออกจาก
ความดี โลกนี้จะถูกปกคลุมด้วยความมืด และไม่มีใครรู้ว่าควรจะทำอะไร”

การที่พระราชาได้รับยกย่องว่าเป็นเทพ ทำให้เกิดคำสอนว่า ทรัพย์สินสมบัติของ
พระราชาเป็นของต้องห้าม ผู้ใดไม่ควรถือเอา มหากาพย์มหากาเวระกล่าวว่า “ทรัพย์สินสมบัติ
ของพระราชาเหมือนความตายที่ทุกคนต้องหลีกเลี่ยงไปให้ไกล ใครก็ตามที่ยึดทรัพย์สินสมบัติ
ของพระราชาไปครอบครองจะพบกับความหายนะเหมือนนกวางถูกกับดัก ในวรรณคดี
คำสอนของไทยที่สอนข้าราชการ เช่นเรื่องพาลีสอนน้อง ก็มีคำห้ามข้าราชการ มิให้
อยากได้ของของพระราชา รวมทั้งนางสนมด้วย

มหากาพย์มหากาเวระกล่าวว่า พระราชาต้องได้รับการปกป้องคุ้มครอง เพราะ
พระองค์เป็นผู้คุ้มครองอาณาจักร พระองค์ต้องได้รับการยกย่องเพราะพระองค์เป็นผู้นำ
ความยินดี “โภชนผล” มาให้ประชาชน พระราชาเปรียบเหมือนพระเป็นเจ้า พระองค์เกิด
จากส่วนต่าง ๆ ของเทพ คนมีปัญญาจึงพึงนับถือพระองค์เหมือนนับถือเทพ และไม่
ควรกล่าวสิ่งร้ายต่อพระองค์

ตามคติทางพุทธศาสนา ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นเทวราชาคือพระอินทร์
บรรดาเทวดานับถือพระองค์มากที่สุด พระองค์ไม่แก่ไม่ตายซึ่งเป็นผลจากการประกอบ
บุญพิธี พระอินทร์ได้รับยกย่องว่าเป็นเจ้าแห่งชั้นชนะทั้งมวล พระองค์พร้อมที่จะช่วยเหลือ
เทวดาตลอดเวลา พระองค์เป็นผู้ดูแลกฎข้อบังคับเกี่ยวกับศีลธรรมและลงโทษคนชั่ว
พระราชาองค์ใดประกอบแต่คุณความดี ประกอบบุญพิธีจำนวนมาก จะได้ไปเกิดเป็น
พระอินทร์บนสวรรค์ และจะได้เป็นจักรพรรดิราชเมื่อยังอยู่บนโลกมนุษย์

คัมภีร์ทิวาวทานกล่าวว่า พระจักรพรรดิราชมีชัยชนะในสงครามเสมอ เป็นผู้
ปกป้องประชาราษฎร์ เป็นผู้ทรงธรรม และได้ครอบครองแก้วเจ็ดประการ หรือสมบัติ

อันวิเศษเจ็ดประการ ได้แก่ รถแก้วหรือกงจักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว ดวงแก้ว นางแก้ว ขุนคลังแก้ว และมนตรีแก้ว กงจักรแก้ว หมายถึง จักรวาล พระราชาเปรียบเสมือน ศูนย์กลางของจักรวาล ช้างแก้วเป็นราชพาหนะมาตั้งแต่สมัยโบราณ ม้าแก้วมีสีขาว เหมือนน้ำนม เปรียบเสมือนม้าทรงของพระอาทิตย์ สำหรับนำพระจักรพรรดิไปตรวจตรา ส่วนต่าง ๆ ของโลก ดวงแก้วประทานทุกสิ่งทีพระจักรพรรดิราชาปรารถนา นางแก้วเป็น พระมเหสีที่ประเสริฐสุด ขุนคลังแก้วจะช่วยหาทรัพย์สมบัติให้พระราชาได้ทำทานตลอด เวลา

พระจักรพรรดิราชาจะมีโอรสผู้กล้าร้อยองค์ เป็นวีรบุรุษผู้สง่างาม ผู้ทำลาย กองทัพทั้งหมดของศัตรู พระจักรพรรดิราชาจะปราบโลกทั้งหมดไปจรดแดนมหาสมุทร และจะจัดการกคขี่ข่มเหงออกจากดินแดนเหล่านั้น จะปกครองโดยไม่ใช้การลงทัณฑ์ ไม่ใช้ดาบ แต่ใช้ธรรมะและสันติ

เรื่องแก้วเจ็ดประการมีกล่าวไว้อย่างละเอียดในหนังสือ *ไตรภูมิภิกขา* เพื่อยกย่อง พระราชาว่าเป็นจักรพรรดิราชาเพราะทรงธรรม และปกครองโดยธรรม “ท่านผู้เป็นพระยามหาจักรพรรดิราชานั้น ... เมื่อกล่าวถ้อยคำหรือบังคับบัญชา ท่านย่อมกระทำด้วยความ เป็นธรรมทุกประการ” แก้วดวงแรกคือ**กงจักรแก้ว**นั้นประดับด้วยรัตนมณีที่งดงามมาก มีเสียงกังวานไพเราะยามลอยในอากาศ พระยาจักรพรรดิราชาจะลอยตามกงจักรแก้วไป ตามทวีปต่าง ๆ เพื่อไปสั่งสอนธรรมะแก่พระราชาในทวีปนั้น ๆ

ช้างแก้วเป็นช้างเผือก งดงามเหมือนวิศมีดวงจันทร์วันเพ็ญ เหาะล่องลอยไปในอากาศได้ เหมือนราชหงส์ทอง **ม้าแก้ว**มีสีงดงามดั่งสีเมฆหมอก ขาวหม่นแกมเขียว รุ่ง เหาะได้เช่นเดียวกับช้างแก้ว **ดวงแก้ว**เป็นรัตนมณี โตเท่าดุมเกวียนขนาดใหญ่ ส่อง แสงเรืองรองสว่างไสวทั่วท้องฟ้า คอยส่องทางให้สว่างไสวให้พระยาจักรพรรดิราชา และ ช่วยให้ราษฎรสามารถทำมาหากินในเวลากลางคืนได้ **นางแก้ว**อาจเป็นผู้มีบุญญาธิการ ที่มาเกิดในชมพูทวีป หรือเป็นนางจากอูตรกุรุทวีป ที่เป็นแดนในอุดมคติ นางแก้วมีโฉม งดงามมาก มีกายหอมเหมือนแก่นจันทร์ มีไอษฐ์หอมเหมือนดอกบัว นางปรนนิบัติ พระยาจักรพรรดิราชาด้วยความจงรักภักดีอย่างยิ่ง

ขุนคลังแก้วมีอำนาจพิเศษ เหมือนมีตาทิพย์หูทิพย์ สามารถมองเห็นทรัพย์ สมบัติที่อยู่ในทุกหนทุกแห่ง และจัดหามาถวายพระราชาได้ตลอดเวลา ทำให้พระราชา สามารถทำทานได้ตามความประสงค์โดยไม่ต้องกังวลใจเลย

แก้วดวงที่เจ็ดคือขุนพลแก้ว ได้แก่ ไอรสองค์ใหญ่ปรีชาสามารถมาก เฉลียวฉลาดกว่าไอรสองค์อื่น ปฏิบัติราชกิจแทนพระบิดาได้ดีเยี่ยม ทำให้พระยามหาจักรพรรดิราชไม่ต้องกังวลเรื่องราชการและราชกิจทุกอย่าง”

มีข้อสังเกตว่าตามคติพราหมณ์ จักรแก้วหมายถึงจักรวาลดังได้กล่าวแล้ว แต่ตามคติพุทธ จักรแก้ว น่าจะหมายถึงธรรมจักร เพราะไตรภูมิภพพรรณนาไว้ว่า จักรแก้วลอยนำพระยามหาจักรพรรดิราชให้ไปสั่งสอนธรรมะในทวีปต่าง ๆ เปรียบเหมือนพระพุทธเจ้าทรงหมุนวงล้อแห่งธรรม เผยแผ่ธรรมะของพระองค์

พระจักรพรรดิราชมีคุณลักษณะพิเศษต่าง ๆ มีรูปร่างงาม มีอายุยืนกว่าคนธรรมดาทั่วไป มีสุขภาพแข็งแรง ประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ ลักษณะเด่นที่ควรกล่าวถึงคือ บนฝ่าพระบาท มีรูปจักร มีรูปปลา เครื่องหมายแทนโชคลาภและความอุดมสมบูรณ์ บนฝ่าพระหัตถ์มีรูปหอยสังข์ เครื่องหมายแห่งความอุดมสมบูรณ์ และเครื่องป้องกันภัยอันตราย ทำลายล้างอสูรชั่วร้าย และช่วยเพิ่มพลังกำลัง และเครื่องหมายของดอกบัว เป็นสัญลักษณ์แทนน้ำ ความรอบรู้ และความอุดมสมบูรณ์ พระจักรพรรดิราชเป็นที่รักอย่างยิ่งของปวงประชาราษฎร์

คัมภีร์มหาปทานสูตรตะกล่าวไว้ว่า เมื่อพระจักรพรรดิราชประสูติจะเกิดสิ่งอัศจรรย์ต่าง ๆ เหมือนตอนพระพุทธเจ้าประสูติ ในสมัยต่อมา ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พระจักรพรรดิราชและพระราชินีได้รับการยกย่องให้เป็นพระโพธิสัตว์ และในบางถิ่น เช่นในอาณาจักรขอม มีการสร้างรูปเคารพแทนพระราชินีเรียกว่า “เทวราชา” ทุกครั้งที่มีการขึ้นครองราชย์ และต่อมาารูปเคารพนี้ไม่ได้ปรากฏในรูปของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ยังมีในรูปของพระศิวะ พระวิษณุ พระลักษมี และพระนางปารวตีด้วย ตามความเชื่อของพระราชินีแต่ละองค์

แม้จะปรากฏว่าไทยในสมัยอยุธยานับถือว่า พระราชาเกิดจากส่วนของเทพต่าง ๆ ดังกล่าวไว้ในเรื่องลิลิตยวนพ่ายที่กล่าวมาแล้ว แต่โดยทั่วไป ไทยจะถือว่า พระราชา คือ พระโพธิสัตว์ ในภาษาไทยมีคำที่คนทั่วไปใช้เรียกแทนตัว เวลาพูดกับพระเจ้าแผ่นดินว่า “ข้าพระพุทธเจ้า” แปลว่า เป็นผู้รับใช้ของพระพุทธเจ้า

เรื่องไตรภูมิภพเล่าเรื่องที่คนทั่วไปอัญเชิญพระโพธิสัตว์ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินครั้งปฐมกาลว่า เมื่อโลกถูกไฟบรรลัยกัลป์เผาจนสิ้นแล้ว ก็กลับเกิดขึ้นมาใหม่ มีเทวดาลงมาจากสวรรค์ มากินง้วนดินที่หอมเพราะถูกไฟไหม้ ทำให้หมดฤทธิ์ กลายเป็นมนุษย์

ธรรมดา ต้องอาศัยอยู่บนโลก ตอนแรกไม่ต้องหาอาหารกินเอง มีข้าวทิพย์เกิดขึ้นเอง เวลาต้องการก็ไปนำมากินได้ทันที ต่อมาด้วยความโลภ ทำให้ข้าววิเศษไม่เกิดขึ้นเอง ต้องปลูกข้าวกินเอง จึงเกิดการแย่งที่นากัน เกิดวิวาทกัน เกิดความวุ่นวาย ไล่ตี ต้าทอกัน ในที่สุดจึงประชุมปรึกษากัน ให้อัญเชิญพระโพธิสัตว์ขึ้นเป็นผู้นำ เป็น “พระเจ้าแผ่นดิน” มีอำนาจแบ่งปันไร่นา ข้าวน้ำ ให้แก่ประชาราษฎร์ทั้งปวง

ไตรภูมิภิกขุกล่าวไว้ว่า พระเจ้าแผ่นดิน มี ๓ พระนาม คือ มหาสมมติราชา เพราะคนทั้งหลายยินยอมพร้อมใจกันตั้งพระองค์ให้เป็นใหญ่ดังกล่าวดังกล่าวแล้ว เป็นชาติดิยะ เพราะคนทั้งหลายมอบความเป็นใหญ่ให้พระองค์ โดยเฉพาะในการแบ่งปันไร่นา และเป็นพระราชา เพราะทรงเป็นที่พึ่งพอใจ เคารพนับถือของคนทั้งหลาย

พระโพธิสัตว์ทรงเป็นมหาบุรุษ ทรงคุณความดีต่าง ๆ ได้แก่ ทรงพระสิริโฉมสง่างามกว่าคนทั่วไป มีพระปรีชาสามารถรอบรู้ยิ่งกว่าคนทั้งปวง และทรงมีพระหฤทัยซื่อตรง ประกอบบุญบารมียิ่งกว่าอาณาประชาราษฎร์ ประชาชนในสมัยปฐมกัลป์จึงพร้อมใจกันสถาปนาพระองค์ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินปกครองอบรมสั่งสอนพวกเขา ให้เป็นประมุขของประเทศสืบสันตติวงศ์ต่อมาตราบเท่าทุกวันนี้

ในวรรณคดีเรื่อง *โองการแข่งน้ำ* ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการทำสัตย์สาบานของข้าราชการต่อพระเจ้าอยู่หัวในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาที่มีมาตั้งแต่ต้นอยุธยา ก็มีความตรงกันกับใน *ไตรภูมิภิกขุ* มีการกล่าวถึงการตั้งสมมติราชาเจ้าและ “สายท่านทรงธรณินทร์เรื่อยหล้า” คือมีการสืบสันตติวงศ์เรื่อยมา นอกจากนั้นยังมีข้อความว่า “สมมติเกล้าตั้งอาทิตยเดิวกัลป์” หมายความว่า พระสมมติราชาเจ้าสืบเชื้อสายจากสุริยวงศ์ตั้งแต่เริ่มกัลป์ใหม่ ด้วยเหตุนี้ ในพระนามของพระเจ้าแผ่นดินของไทย จึงมีคำที่หมายความถึงการสืบเชื้อสายจากสุริยวงศ์ปรากฏอยู่ด้วยตลอดมา

คัมภีร์ *โศตระยะพราหมณะ* กล่าวว่า เนื่องจากพระปฤตุ พระราชาองค์แรกของโลกได้รับการเจิมจากพระวิษณุ พระอินทร์ เทพสำคัญต่าง ๆ และจากพราหมณ์ในพิธีราชสูยะ ผู้เป็นพระราชาก็ต้องผ่านพิธีนี้เช่นกัน เหมือนกับที่พระอินทร์ พระโลม พระวรุณ พระยมและพระมนุ มนุษย์คนแรกของโลกได้รับการเจิมด้วยน้ำ พระราชาก็จะได้รับการเจิมด้วยน้ำ พร้อมกับความโชติช่วงของพระอัคนี ความเรืองรองของพระอาทิตย และพลังของพระอินทร์ เพื่อทำให้พระราชาก็ได้รับอำนาจ เกียรติยศ ความมั่งคั่ง และอาหารที่อุดมสมบูรณ์ ในพิธีนี้พระราชาก็จะเหยียบดินและทองคำที่มีความหมายว่า ขอให้

พระองค์ได้รับการประดิษฐานบนโลก ได้รับการสนับสนุนคำชูจากฟ้าและดิน ทั้งกลางวันและกลางคืน จากพรหมณ์และกษัตริย์ จากอาหารและน้ำ เมื่อได้รับพลังจากพระอินทร์แล้ว พระราชาจะทำให้ตนเองรุ่งเรือง พระองค์จะปราศจากศัตรู จะเป็นที่ยิ่งเป็นผู้คุ้มครอง จะได้รับการปกป้องเมื่อเที่ยวไปในทุกทิศ มีอายุยืนยาวและเป็นพระราชอาของโลก

ในพิธีอภิเษกพระอินทร์ ยังมีการขึ้นนั่งบนบัลลังก์ด้วย นอกจากการเจิมด้วยน้ำ คัมภีร์ไวดิเรยะพรหมณะกล่าวว่า เมื่อจะขึ้นประทับบนบัลลังก์ พระสวิตฤ และพระพหูสบัติรองรับพระบาทหน้าของพระอินทร์ พระวายุและพระปุษณ์รองรับพระบาทหลัง มีการท่อมมนตร์ที่ยาวมาก ขณะพระอินทร์ขึ้นประทับบนบัลลังก์ เมื่อประทับแล้วบรรดาเทวดาก็ประกาศว่าพระองค์เป็นพระราชแล้ว พระประชาปติผู้เป็นพระเทพบิดาก็เจิมพระองค์ด้วยน้ำ พระอินทร์ก็กลายเป็นผู้ปกครองสูงสุด เป็นอมตะ ได้ครอบครองสวรรค์

คัมภีร์ไวดิเรยะพรหมณะกล่าวว่า ในพิธีอภิเษกพระราชามีการอัญเชิญพระราชาให้ขึ้นราชรถ ขณะพระราชขึ้นประทับราชรถ บุโรหิตท่อมมนตร์ความว่า “ข้าแต่พระราช โปรดเสด็จขึ้นเพื่อปราบศัตรูของพระองค์” และขอให้พระราชถือวัชระหรือสายฟ้าของพระอินทร์ พรหมณ์ก็ท่อมมนตร์ว่าขอให้แผ่นดินอย่าได้ยินเสียธนูของศัตรูเลย หมายความว่า ขอให้ศัตรูกลัวเกรง ไม่มารุกรานเลย

มหากาพย์รามายณะกล่าวถึงพิธีราชาภิเษกว่า พระเจ้าแผ่นดินต้องสร่งน้ำ และมีการล้างบาปด้วยน้ำ มีการยินยอมพร้อมใจของประชาชน รามายณะกล่าวว่า พระราชาต้องได้รับการราชาภิเษก เพื่อรับหน้าที่สำคัญคือการประกอบอภัยพิบัติและปกป้องคุ้มครองประชาราษฎร์

ในคริสต์ศตวรรษที่ ๖ ถึงที่ ๘ ในพิธีอภิเษกพระเจ้าจักรพรรดิจะมีการเจิมพระราชด้วยสิ่งที่เป็นมงคลต่าง ๆ พระราชาจะได้รับการตกแต่งด้วยภูษาอาภรณ์และสายสิญจน์ แล้วได้รับการเชิญให้เสด็จไปยังท้องพระโรงที่ตกแต่งด้วยสัญลักษณ์ของราชอาณาจักร เช่น ราชบัลลังก์ ต้นกัลปพฤกษ์ เส้าโตรณะ พระราชาได้รับพวงมาลัย ได้รับการเจิม และประพรมด้วยสิ่งมงคลต่าง ๆ แล้วเสด็จประทับหลังช้าง เสด็จเสียบพระนคร

กล่าวโดยสรุปไทยได้รับอิทธิพลเรื่องพระราชพิธีบรมราชาภิเษกจากพรหมณ์

๒๒ มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์

และนำมาผสมกับคติพุทธ และความเชื่อดั้งเดิมของไทย พระราชพิธีบรมราชาภิเษกของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์มีขั้นตอนพิธีแบ่งเป็น ๕ ตอน คือ

๑. ขึ้นเตรียมพิธี มีพิธีเสกน้ำสำหรับถวายเป็นน้ำอภิเษกหรือน้ำสรงพระมูรธาภิเษก มีพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏดวงพระบรมราชสมภพ และแกะพระราชลัญจกร

๒. พิธีเบื้องต้น มีการเจริญพระพุทธมนต์ ในสมัยอยุธยามีการประกอบพิธีพราหมณ์ด้วย

๓. พิธีบรมราชาภิเษก มีพิธีสรงพระมูรธาภิเษก ประทับพระแท่นอัฐทิศอุทุมพรรับน้ำอภิเษก ประทับพระที่นั่งภัทรบิฐ รับการถวายสิริราชสมบัติ และเครื่องราชกกุธภัณฑ์

๔. พิธีเบื้องปลาย มีการเสด็จออกมหาสมาคม สถาปนาสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ประกาศพระองค์เป็นศาสนูปถัมภกในพระพุทธศาสนา การถวายบังคมพระบรมศพพระบรมอัฐิ

๕. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระอัครมเหสีในรัชกาลก่อน และเสด็จเฉลิมพระราชมณเฑียร

๖. การเสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนคร โดยกระบวนพยุหยาตราทั้งทางสถลมารค และทางชลมารค

จะเห็นได้ว่าพิธีบรมราชาภิเษกจะเป็นพิธีตามแบบพราหมณ์ ส่วนการเสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนครจะเป็นพิธีตามแบบพุทธ ดังได้กล่าวแล้วว่าในการราชาภิเษกพระจักรพรรดิราช จะมีการประทับหลังช้างเสด็จเลียบพระนครด้วย

ในพิธีราชาภิเษก พระราชาจะได้รับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ในคัมภีร์อาปสตันัมพะเศราตสูตรกล่าวว่า เครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่ถวายพระราชาในพิธีราชาภิเษกมี ๕ อย่าง ได้แก่ พระขรรค์ เศวตฉัตร มงกุฏ ฉลองพระบาทและแฉ่จามรี ในนิทานเรื่องกถาสรีตสาคร กล่าวถึงปัญจราชกกุธภัณฑ์ต่างไป ได้แก่ เศวตฉัตร แฉ่จามรี ฉลองพระบาท ผ้าโพกพระเศียร และบัลลังก์ คัมภีร์อาปสตันัมพะเศราตสูตรกล่าวว่า เศวตฉัตรเป็นที่ประทับของพระลักษมี เทวีแห่งโชค แฉ่จามรีเป็นเครื่องประดับเกียรติยศ ฉลองพระบาทเป็นเครื่องหมายแทนพระราชา

ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมัยอยุธยา เครื่องราชกกุธภัณฑ์ของไทยก็เหมือนกับของอินเดียโบราณ ต่างกันเพียงเล็กน้อยของไทยได้แก่ เศวตฉัตร พระมหามงกุฏ พระขรรค์ชัยศรี ฉลองพระบาท และผ้ารัตกัมพล นอกจากเครื่องปัญจกกุธภัณฑ์แล้ว

ไทยเพิ่มอาวุธ ๘ อย่าง ได้แก่ พระแสงปืน พระแสงหอกชัย พระแสงดาบเขลย พระแสงของ้าว พระแสงจักร พระแสงตรีศูล พระแสงเขน และพระแสงเกาทัณฑ์ การถวายอาวุธเหล่านี้ นอกจากจะยกย่องว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นเสมือนเทพวิษณุที่ทรงจักร และพระอิศวरीที่ทรงตรีศูลแล้ว ความหมายสำคัญคือพระเจ้าแผ่นดินของไทยต้องมีความสามารถในการรบ ในการทำศึกสงคราม การที่มีคติดังนี้ เนื่องจากในสมัยอยุธยาไทยต้องทำศึกสงครามกับประเทศเพื่อนบ้านตลอดเวลา

ในสมัยรัตนโกสินทร์เครื่องราชกกุธภัณฑ์ยังคงมีส่วนที่เหมือนปัญจกกุธภัณฑ์ของอินเดีย ได้แก่ พระมหาเศวตฉัตร พระมหาพิชัยมงกุฏ พระแสงขรรค์ชัยศรี พระแสงจามรี และฉลองพระบาท และมีการเพิ่มเติมขึ้นอีกมาก นอกจากอาวุธต่าง ๆ ดังเช่น สมัยอยุธยาแล้ว ยังมีเครื่องประดับ เช่นพระอัญมณี พระสังวาล และสิ่งของเครื่องใช้ เช่น ธารพระกรหรือไม้เท้า และพระสุพรรณศรี หรือกระโถน ที่น่าสนใจคือ มีการถวายพระสังวาลพราหมณ์รูดำที่พระเจ้าอยู่หัวทรงรับมาสวมพระองค์เฉียงซ้าย การที่ให้พระเจ้าอยู่หัวสวมสังวาลพราหมณ์รูดำ หรือสายรูดำมงคลพราหมณ์คงเกิดจากการยกย่องพระเจ้าอยู่หัวเป็นพระศิวะ ดังมีการอัญเชิญพระศิวะมาสถิตในองค์พระเจ้าอยู่หัวในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก โดยทั่วไปพระศิวะจะปรากฏในรูปของนักบวชที่ย่อมสวมสายรูดำมงคลพราหมณ์ด้วย

มีการกล่าวถึงปฐมบรมราชโองการไว้ในคัมภีร์*อาปสตีมพะเศราตสูตร* ว่า เมื่อพระราชารับการถวายราชสมบัติแล้ว บุโรहितอัญเชิญให้พระองค์กล่าวข้อความว่า “ขอให้พระอาทิตย์ที่ไกลโพ้นโปรดเสด็จขึ้นส่องโลก ขอให้แม่น้ำมีน้ำเต็มเปี่ยม ขอให้ฝนตกตามเวลา ขอให้พืชพรรณที่มีประโยชน์ผลิดอกออกผล เราเป็นพระราชาราชของประชากราษฎรที่เราเลี้ยงดูอย่างดีด้วยอาหาร ข้าว และนมเปรี้ยว”

ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของไทยก็มีการกล่าวพระปฐมบรมราชโองการ ในสมัยอยุธยา เมื่อพราหมณ์ถวายพระสุพรรณบัฏ และเครื่องราชกกุธภัณฑ์ และถวายชัยมงคลแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีรับสั่งแก่พระมหาราชครูผู้ใหญ่ ว่า

พรณพฤกษ์และสิ่งของทั้งปวงซึ่งมีในแผ่นดินทั่วขอบเขต
แดนพระนคร ซึ่งหาเจ้าของหวงแหนมิได้นั้น ตามแต่สมณะสี
พราหมณ์อาณาประชาราษฎรจะปรารถนาเกิด

พระมหาราชครูผู้ใหญ่รับพระราชโองการเป็นฤกษ์ก่อน ต่อจากนั้นข้าทูลละอองธุลีพระบาท

จึงรับพระราชโองการ

พระปฐมบรมราชโองการนี้มีความหมายว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้รับแผ่นดินที่พราหมณ์และประชากรชาวภูริทวายเป็นแล้ว ก็อนุญาตให้ทุกคนใช้ประโยชน์จากแผ่นดินได้ ตราบเท่าที่ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน

ในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ รัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๔ ทรงมีพระปฐมบรมราชโองการที่มีความใกล้เคียงกับความที่กล่าวข้างต้น รัชกาลที่ ๕ ทรงเดิมความว่าเมื่อราษฎรพร้อมใจกันถวายแผ่นดินให้พระองค์แล้ว พระองค์ก็อนุญาตให้ราษฎรใช้ประโยชน์จากแผ่นดินได้ ดังความที่พระเจ้าแผ่นดินในรัชกาลก่อนได้ทรงอนุญาตไว้

พระปฐมบรมราชโองการในสมัยรัตนโกสินทร์ที่แตกต่างไปมาก ได้แก่ พระปฐมบรมราชโองการของรัชกาลที่ ๓ ที่มีข้อความสั้นๆว่า ขอฝากขุนนางทั้งหลายให้ช่วยกันดูแลแผ่นดินให้ดี เหตุที่ทรงกล่าวดังนั้น เนื่องจากในรัชสมัยของพระองค์ บ้านเมืองกำลังถูกประเทศตะวันตก เช่นอังกฤษ และฝรั่งเศสคุกคามจะเอาเป็นเมืองขึ้น

ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ประเทศไทยอยู่ในภาวะไม่ปกติสุข อันเป็นผลจากเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ทรงมีพระปฐมบรมราชโองการที่ให้คำมั่นว่าจะดูแลปกป้องราษฎรอย่างเป็นธรรม สม่่าเสมอ ว่า

ดูกรพราหมณ์ บัดนี้เราทรงราชอาณาจักรของแผ่นดินโดยธรรม สม่่าเสมอ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและสุขแห่งประชาชน เราแผ่พระราชอาณาเหนือท่านทั้งหลายกับโมคสมบัติ เป็นที่พึ่งจัดการปกครองรักษา ป้องกันอันเป็นธรรมสืบไป ท่านทั้งหลายจงวางใจอยู่ตามสบายเทอญ

ในรัชกาลปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระปฐมบรมราชโองการว่า

“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” ทรงให้สัญญาแก่ประชากรราษฎรว่าจะทรงครองแผ่นดินด้วย “ธรรม” หรือ “หน้าที่” ของพระราชชาติต้องดูแลแผ่นดินให้อุดมสมบูรณ์ และปกป้องคุ้มครอง ราษฎรให้อยู่ดีมีสุขปลอดภัยจากศัตรูและภัยอันตรายทั้งปวง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจต่าง ๆ เพื่อการนั้นตลอดมา

ในสมัยอินเดียโบราณ มีการกล่าวถึงการให้อภัยโทษของพระราชชาติ *คัมภีร์*

อรรถศาสตร์ของเกาฏิลยะกล่าวว่า พระราชาจะให้อภัยโทษนักโทษทั้งหมดเมื่อพระองค์ได้เมืองขึ้น ได้รัชทายาท หรือได้ราชโอรส บางคัมภีร์กล่าวว่าบางครั้งมีการปล่อยทาส ผู้หญิง มีการยกเว้นภาษีอากร มีการปล่อยนักโทษประหาร รัตนกวีกาลิทาสกล่าวไว้ในมหากาพย์ชุงวงศ์ว่า แม้แต่โคและม้าก็ได้หยุดพัก ไม่ต้องลากเกวียน ไม่ต้องลากรถ มีการปล่อยนกและงดรีดนมวัว เพื่อให้วัวเก็บน้ำนมไว้ให้ลูก ธรรมเนียมการให้อภัยโทษของพระราชาปรากฏในไทยเช่นกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษในโอกาสสำคัญต่าง ๆ เช่น เมื่อทรงครองราชย์มายาวนาน ทรงมีพระชนมายุครบ ๘๔ พรรษา เป็นต้น

พระราชาเป็นผู้คุ้มครอง เป็นเจ้าเป็นพญา เป็นผู้ควบคุมด้วยพลังกำลัง ต้องได้รับการปกป้องด้วยความระมัดระวัง พระองค์ต้องช่วยเหลือผู้อ่อนแอ ต้องดูแลให้ราษฎรมีอาหาร ด้วยการทำให้ไร่นาอุดมสมบูรณ์ ต้องผลิตน้ำที่ให้ชีวิตด้วยการทำให้มีฤดูกาลที่ปกติ พระองค์ต้องใช้ความยุติธรรมในการปกครอง ไม่ใช่ด้วยการใช้กฎหมายต่าง ๆ แต่ด้วยการยึดจารีตประเพณี ด้วยการตัดสินข้อพิพาท ด้วยการลงโทษผู้ละเมิดจารีตและประเพณี ด้วยการหลีกเลี่ยงการทำความชั่วด้วยพระองค์เอง และด้วยการรักษาให้อาณาจักรอยู่ในความสงบเรียบร้อย

มหากาพย์มหากาฐะ คัมภีร์นารทสมฤติและยาชญวัลลภยะสมฤติกล่าวว่า พระราชาเป็นผู้สนับสนุนกฎหมาย ทรงเป็น “ธรรมประวรรัตนกะ” ซึ่งไม่ได้หมายความว่า เป็นผู้ออกกฎหมายดังเช่นในปัจจุบัน แต่หมายถึงเป็นผู้เชิดชูธรรมะ คอยดูแลไม่ให้ธรรมะเสื่อมไป

มหากาพย์มหากาฐะกล่าวว่า พระราชาควรปฏิบัติต่อราษฎรเหมือนแม่ปฏิบัติต่อลูกที่ยังอยู่ในครรภ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงเป็น “พระภูบาล” ทรงดูแลน้ำดูแลดินให้อุดมสมบูรณ์ เพื่อช่วยราษฎรให้เพาะปลูกได้อย่างเต็มที่ ทรงเป็น “พระนฤบาล” ทรงปกป้องคุ้มครองราษฎรให้พ้นจากทุกภิกขภัย ด้วยการทรงแนะนำทฤษฎีใหม่ในการทำไร่ไถนาให้ราษฎรมีพอเพียง ทรงเป็น “มหาบุรุษ” ด้วยพระปรีชาสามารถรอบรู้ยิ่งในการทั้งปวง ทรงประกอบบุญบารมีเพื่อความสุขของราษฎรตลอดมา ทรงปฏิบัติต่อราษฎรเสมือนพ่อปฏิบัติต่อลูก

ทรงกล่าวด้วยธรรม ทรงกระทำด้วยธรรมทุกประการ

บรรณานุกรม

ณัฐฐภัทร จันทวิช. พระราชพิธีบรมราชาภิเษก. คณะกรรมการเอกลักษณ์แห่งชาติ, ๒๕๒๖.

ไตรภูมิภิกขุฉบับถอดความ. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘.

วรรณกรรมสมัยอยุธยาฉบับถอดความ. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๙.

แสงสุรีย์ อดาว์ลัย, ม.ว. พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. คณะกรรมการเอกลักษณ์แห่งชาติ, ๒๕๒๖.

Gonda, J. Ancient Indian Kingship from the Religious Point of View. Translated by E.J. Brill. Netherland, 1966.

